

Світлана Юрївна Гуцол,
доктор психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
проспект Перемоги, 37, м. Київ, Україна

НАРАТИВ ЯК ПРОВІДНА ДИСКУРСИВНА ПРАКТИКА САМОПРОЕКТУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено проблемі самопроєктування особистості в дискурсивному просторі. Розкрито перспективи застосування психолого-герменевтичного підходу до проблем дослідження наративного самопроєктування в соціальній психології. Експліковано поняття наративу як продуктивного методологічного інструментарію, що дозволяє моделювати взаємодію семіотичних і комунікативних процесів. У межах наративного самопроєктування проєкт проблематизовано як сюжет можливої історії. Визначено, що на основі культурних наративів та втілених у них соціокультурних проєктів конструюються «Я-тексти» особистості, трансформація яких відбувається на основі процесів інтерпретації та реінтерпретації особистого та соціокультурного досвіду, і стає підґрунтям для вибудовування власного життєвого й особистісного проєктів.

Ключові слова: наратив, дискурсивна практика, самопроєктування, «Я-текст», проєкт, сюжет.

Стратегії соціальної та особистісної ідентичності людини в добу «невидобутого смислу» (Ф. І. Гиренок) становлять складні багатоаспектні процеси, теоретичне і практичне вивчення яких зумовлюється потребами та викликами сучасного суспільства, що постійно трансформуються.

Згідно з Д. О. Леонтьєвим, людина розв'язує конфлікти ідентичностей за допомогою конструювання свого «Я», виходячи з власних цінностей [7]. Множинність ідентичностей особистості співвідноситься з багатовекторністю самоконструювання, самореалізації, самоздійснення, самопроєктування сучасної людини. У постнекласичній методології самопроєктування особистості інтерпретується як сукупність соціально-психологічних практик вибудовування суб'єктом власних ідентичностей, що базуються на присвоєнні ним заданих суспільством і культурою норм і стратегій самоорганізації (В. М. Розін [12], О. Є. Сапогова [14], М. Л. Смульсон [17], Г. Л. Тульчинський [19], Н. В. Чепелева [21], М. О. Щукіна [22]).

Перед соціальною психологією постає нагальна проблема розробки практик і технологій самопроєктування особистості в сучасному мінливому світі. У цьому контексті актуальності набуває впровадження наративних практик, що ставлять завдання перетворення концептів у технології конструювання соціальності, осмислюються як процеси вибудовування ідеальних планів діяльності та комунікації, конструювання знаково-символічних систем, що опосередковують взаємодію людини з соціальною реальністю в процесі інтеграції окремих складових особистісного та соціокультурного досвіду.

У сучасній вітчизняній психології існують лише поодинокі приклади досліджень самопроєктування особистості та проблем його втілення в різних дискурсивних практиках: особистісного розвитку як під-

рунтя самопроєктування, дискурсивних практик самопроєктування особистості (Н. В. Чепелева); місця самопроєктування у проєктній парадигмі, самопроєктування особистості людей похилого віку (М. Л. Смульсон); культурних практик самопроєктування, авторства власного життя та самопроєктування особистості (І. В. Лебединська); розвитку здатності до самопроєктування у дітей молодшого шкільного віку, сензитивності підліткового віку до самопроєктування (О. М. Шиловська); самопроєктування особистості в юнацькому віці (О. В. Зазимко); дискурсивних практик самопроєктування дорослих (О. О. Зарецька); кризових обставин особистості як соціокультурних передумов самопроєктування (І. В. Березко); блогосфери як засобу актуалізації ресурсів самопроєктування (І. Л. Гудінова).

Метою статті є обґрунтування наративної практики як провідної дискурсивної практики самопроєктування особистості. Відповідно до мети визначено завдання дослідження: виокремити і проаналізувати особливості наративу як одного з факторів процесу самопроєктування особистості.

Методи дослідження: міждисциплінарний аналіз і синтез філософської, психологічної, соціологічної, культурологічної, лінгвістичної літератури з проблеми дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення, побудова аналогій, інтерпретація при дослідженні особливостей наративу як фактору самопроєктування особистості.

Лінгвістичний поворот, що призвів до зміни класичної європейської філософської парадигми та, як наслідок, трансформації європейської самосвідомості, зумовив переосмислення концептів «мова», «дискурс», «текст», «сюжет» у процесі розширення сфери їхнього застосування. У зазначених парадигмальних координатах саме ці концепти розглядаються як універсальні носії, виразники і транслятори соціального

в сучасному суспільстві.

Стрімке поширення концепту «дискурс» у гуманітарних науках вивело його за межі вузько лінгвістичної дефініції, але ще не призвело до глибокого міждисциплінарного осмислення. Розмаїття таксономій, критеріїв виокремлення різновидів дискурсу, перш за все, пов'язано з тим, що теорія дискурсу та методи його аналізу перебувають на стадії формування.

З нашої точки зору, найбільш повне визначення дискурсу наводить Н. Д. Арутюнова, тлумачачи його як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, що взятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядають як цілеспрямовану соціальну дію; компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмів їхньої свідомості (когнітивних процесів)» [1, 136-137].

У рамках психологічної моделі дискурс тлумачиться як спосіб мовного конституювання суб'єкта, всеосяжний репрезентант його особистісного досвіду. До кола найбільш традиційних мішеней класичного аналізу дискурсу в психології належать параметри, елементи, риси, різноманітні патерни, які характеризують відносну стійкість його природи. Проте, в останні десятиріччя увагу дослідників привертають все більш складні дискурсивні утворення. Простежується тенденція зміни теоретичної оптики з «параметричного підходу» до творчого виявлення, вибудовування різних дискурсивних змістів та їхніх відношень: стратегій дискурсотворення, міждискурсивних регуляторів, механізмів дискурсивної самотрансценденції. У сучасних дослідженнях дискурсу приділяється особлива увага способам організації версій навколишнього світу, суспільства, подій, життєвих і психологічних світів, що продукуються в дискурсивних практиках.

Концепт «практики» набув широкого поширення наприкінці вісімдесятих років двадцятого століття внаслідок «прагматичного повороту», що привернув увагу дослідників до життєвого світу особистості, її повсякденності. За допомогою «практичного цілепокладання» (А. Шюц) практики синтезують наочне знання та досвід, є традиційним способом поведінки, що виконує регуляторну функцію, виступають сферою взаємопроникнення індивідуального і соціального. Отже, ідея соціальних практик звертає увагу на людину як суб'єкт, що створює події символічного та матеріального характеру.

Як підкреслює Т. М. Титаренко, «культурне середовище, у якій перебуває особистість, породжує в неї певні установки, диспозиції, мотиваційні тенденції. Всі ці внутрішні схильності ніби заломлюють крізь себе зовнішні ситуативні впливи, і, таким чином, зовнішні соціальні сили проявляються відповідно до логіки особистісного самоконструювання, що відбувається в соціально-психологічних практиках» [18, 26]. Теза Л. Вітгенштайна про те, що мова функціонує лише на тлі всієї сукупності практик, прийня-

тих у даній культурі, задала один з основних способів осмислення практики [3].

На сьогодні у гуманітарному знанні термін «дискурсивна практика» скоріше є полемічним, ніж аналітичним, явно простежується концептуальний плюралізм у інтерпретаціях семантичного наповнення цього феномена, певна хаотичність у сукупності різноманітних (і найчастіше взаємовиключних) інтерпретацій цього культурного явища. У науковій літературі найбільш розповсюдженими є два способи розуміння дискурсивної практики – як фонового (неексплікованого) знання й уміння і як конкретної діяльності, що поєднує слова й дії.

Дискурси виступають умовою та простором самопроектування особистості. Під самопроектуванням ми розуміємо здатність людини діяти, виходячи із власного задуму: життєвого проекту (проекту свого майбутнього) та особистісного проекту, який є однією із провідних детермінант реалізації життєвих намірів. Самопроектування базується на інтерпретації та реінтерпретації особистого та соціокультурного досвіду шляхом занурення у соціокультурний дискурсивний простір та на цій основі формування власного смислового простору, який стає значним чинником особистісного розвитку.

«По суті – це створення нового контексту життя, що задає нові вектори особистісного розвитку, які базуються на відкритості новому досвіду. Мета самопроектування – сформувати особистісний проект розвитку, що передбачає створення життєвої стратегії, програми, обрання життєвої перспективи, а також засвоєння способів забезпечення особистісного зростання та втілення їх як в особистісному проекті, так і в проекті власного життя. Ідеальний проект бажаного розвитку будеться самою особистістю на основі власного життєвого та узагальненого соціокультурного досвіду. Він є базисним центром смислоутворення, що дозволяє вибудувати життєві стратегії та сформувати плани перспективи і програми особистісного розвитку та втілити їх у життєвих практиках» [13, 6].

Процес проектування особистістю свого життєвого шляху, траєкторії свого розвитку в кожній конкретній «точці» становить унікальну складну багаторівневу конфігурацію, що є результуючою різноспрямованих векторів, орієнтованих на різні способи смислотворення [5].

Дискурсивні способи проектування можуть втілюватись як у тезаурусній, так і в наративній формах [6]. Протягом останніх десятиліть предметом численних досліджень стають наративні практики, причому мова йдеться не просто про новий емпіричний об'єкт аналізу, а саме про новий теоретичний підхід, «новий жанр у філософії науки» (В. І. Оноприєнко). «Оповідальна стратегія» постмодернізму декларує радикальну відмову від реалізму у всіх його інтерпретаціях.

«Справжня свобода реалізує себе в постмодернізмі за допомогою нарративних практик» [9, 22].

Звернення до герменевтичної парадигми, яка дозволяє розглядати відтворення соціокультурного досвіду через взаємодію з текстами культури, уможливує інтерпретацію механізмів відтворення соціокультурного й особистісного досвіду на основі семіотизації та комунікації. Завдяки семіотичному механізму людина означає реальність (Ю. М. Лотман, Б. А. Успенський), «накидаючи» на неї певні когнітивні структури: організує і концептуалізує її шляхом накладення готових інтерпретаційних моделей, схем, що сформувалися в межах окремих культур, або шляхом створення власних схем за допомогою перетворення, трансформації реальності. Семіотизація пронизує весь життєвий досвід людини, у повсякденному житті їй необхідна постійна семіотична регуляція своєї поведінки. У процесі нарративізації дія семіотичного механізму зумовлює семантичний «устрій» нарративних конструктів.

Комунікативний механізм завжди спрямований на Іншого, у тому числі на внутрішнього Іншого; і якщо механізм семіотизації кодує інформацію про соціокультурну реальність, то комунікативний механізм пов'язує структури мовної семантики з реальними умовами комунікативного акту (Н. В. Чепелева). Комунікативність припускає наявність символічного, смислового виміру, нарративні конструкти можна інтерпретувати як стійкі ціннісно-смислові моделі, що артикують і конфігурують певні форми соціальної взаємодії. На підставі аналізу праць Ю. М. Лотмана, Н. О. Лук'янової, У. Еко, Р. Якобсона можна зробити висновок про актуальність уведення в практику комунікативного моделювання соціальної реальності семіотичних дослідницьких стратегій.

Як перспективний методологічний інструментарій, що дозволяє моделювати взаємодію семіотичних і комунікативних процесів у сучасній культурі, доцільно розглядати нарратив, якому властиві соціальна інструментальність та прагматичний потенціал. Шляхом нарративізації особистість конструює соціокультурний і особистісний досвід, перетворюючи означувальну реальність у нарративні структури, які набувають форм інтерпретаційних схем і моделей (Н. В. Чепелева). У результаті інтеграційного взаємопроникнення семіотичного і комунікативного механізмів означувальна реальність конструюється в нарративній формі, що дозволяє розповісти Іншому про своє розуміння цієї реальності.

Усередині психолого-герменевтичного підходу Н. В. Чепелева розглядає нарративізацію як механізм, що дозволяє трансформувати зовнішні події у внутрішній досвід особистості шляхом їхнього впорядкування згідно з ознаками нарративного тексту. При цьому «нарративні структури виступають у ролі інтерпретаційних рамок, які людина накладає на реальність, що осмислюється» [11, 47].

Базові положення нарративної психології (Р. Барт, Й. Брокмейєр, К. Герген, М. Готдінер, Ф. Джеймісон, Х. Уайт, Дж. Уард, Р. Харре, Дж. Шоттер) звертаються до витоків комунікативно-діалогічного повороту в психології (М. М. Бахтін, Л. С. Виготський, Б. Ф. Поршнев).

Концепція Д. Карра про нарративний устрій соціальної реальності [24] відкриває перспективи як для обговорення цієї проблематики, так і для розуміння процесів культуротворення в цілому. Як механізм організації, фіксації й трансляції людського досвіду нарративізація забезпечує дію двох провідних механізмів культури.

З нашої точки зору, саме нарратив може стати основою створення нового смислового універсуму особистості у процесі самопроектування. У контексті нарративного самопроектування проект можна розглядати як сюжет майбутньої (можливої) історії [5]. «Людина рефлексує власне минуле, сьогодення і майбутнє в формі оповідання, що завжди має привнесений ззовні сюжет. Саме сюжет оформлює, організує оповідання і заряджує його своєю енергетикою. Динаміка сюжету, його перебіг стимулює, підхоплює, підганяє людину, і життєздійснення активізується» [18, 75].

Наратологічний підхід зіграв важливу роль у формуванні новітніх теорій сюжету. Так, «програмну» для натарологічного підходу тезу А. Приєто можна процитувати в такий спосіб: «структура сама виражається в мові, у своїй мові, оскільки існує не одна мова, але мови, які виступають як зміст живих структур» [10, 390]. До базису натарологічних концепцій (Р. Барт, Ж. Женетт, А. Приєто, М. Ріффатер та ін.), насамперед, можна віднести ідеї Р. Якобсона і, певною мірою, Ю. М. Лотмана та його школи (теорія сюжетотворення).

Конструюючи свою концепцію, Ю. М. Лотман виходить із того, що кожний літературний твір становить складну багаторівневу систему (поведінковий, етичний, подієвий, мовний та інші рівні) [8]. Кожна підсистема підпорядковується своїм законам і має свої границі, обмеження, її окреслено «рамкою», що, у свою чергу, передбачає різний ступінь припустимості порушення цих границь. Таким чином, світ літературного твору складається з великої кількості «рамок», що втримують його як цілісність.

Згідно з поглядами Ю. М. Лотмана, сюжет є потужним засобом осмислення життя. «Створюючи сюжетні тексти, людина навчилася розрізняти сюжети в житті й, таким чином, тлумачити це життя» [8, 242]. Уперше проблемою класифікації сюжетів в IX столітті зацікавився Фотій, що склав «Міріобібліон» – перелік коротких описів здобутків давньогрецьких і візантійських авторів, включаючи літературу церковного, світського та історичного характеру. А за останні сторіччя було здійснено чимало спроб виокремлення різних типологій сюжетів світової літератури. Як найбільш «нашумілу» критикою було відзначено

концепцію Ж. Польті, згідно з якою будь-які драматичні здобутки базуються на одній з тридцяти шести сюжетних колізій [17]. Деякі автори виділяють ще більш короткі переліки «мандрівних» сюжетів. Так, класифікація К. Букера включає сім [23], Х. Л. Борхеса – чотири базові сюжети [16].

І, незважаючи на те, що Х. Л. Борхес принципово спрощує проблему розуміння сюжетної типології, з погляду О. Є. Сапогової, він правий у тому, що виокремлені ним сюжети вибудовуються навколо системотворних «сильних» точок людського життя та маркують для кожного наступного покоління часове поле життя як би наперед, «прозапас» [14]. Так, узагальнені епізоди, що проявляються у формах різного роду загальнокультурних бінарних опозицій, фіксуються в культурних текстах у вигляді узагальненого досвіду оволодіння життям, життєтворчості, самоконструювання, самопроектування.

Цей нарративний комплекс містить у собі тексти, що представляють собою широкий «репертуар» сюжетів, актуальних для всіх етапів культурно-історичного розвитку суспільства, соціальних умов, вікових груп та ін. Усі культури у своєму арсеналі мають «традиційний» («канонічний») перелік сюжетних текстів, який підлягає обов'язковій міжпоколіннєвій трансляції та фрагментарно є представленим у сучасних дискурсах через використання механізмів алузії, асоціації та аналогії.

По суті, різноманіття варіантів втілень різних сюжетів світової літератури сходять до гранично узагальнених моделей, що мають міфологічне коріння та фіксують ці «сильні» точки, свого роду «сміслові згустки», на яких вибудовується «тіло» культури. Ці моделі не залежать від конкретики соціально-політичних та історичних чинників, не детермінуються системою причинно-наслідкових зв'язків. Такого роду наративи містять відповіді на запитання, які суб'єкт у своєму повсякденному житті може і не ставить (можливо, навіть ніколи не поставити), але ці запитання потенційно можуть вставати перед ним (тому що вони перед іншими людьми колись уже вставали), і йому необхідно мати варіанти відповідей (набори ресурсів для пошуку відповідей) на них [5].

Очевидно, що ці базові сюжети («бродячі сюжети», «вічні типи», лейтмотиви, «вічні образи» та ін.) можуть мати надзвичайно важливе значення для людини при розв'язанні «завдань на Я потенційне», які вона ставить перед собою в процесі самопроектування, коли особистість виводить себе за межі наявного смислового поля, тим самим породжуючи можливість своєї внутрішньої трансформації.

Засвоюючи культурні наративи, особистість поступово «вростає» у саму нарративну структуру. А оскільки наратив є закарбуванням як індивідуальної, так і соціальної реальності, він уможливує вибудовування власної біографії на основі інтерпретації соціокультурного досвіду та співвіднесення його з власним особистим досвідом. Наративні шаблони структуру-

вання життєвого досвіду для людини перетворюються на її життєві шаблони, згідно з якими структуруються не лише їх оповіді, а і вчинки [20].

Так, на основі культурних наративів та втілених у них соціокультурних проектів конструюються «Я-тексти» – семіотичні утворення, в яких містяться загальні уявлення особистості про себе, відбита її власна особиста історія, а також загальна концепція себе самої і власного життя. Отже, «Я-тексти» відображують як життєві та особистісні проекти, так і способи саморозуміння, самоінтерпретації, самоконструювання, самосдійснення особистості.

На відміну від традиційного проектування, процес самопроектування особистості не може припускати наявність наперед заданого жорстко зафіксованого образу результату, і тексти, що породжуються особистістю при нарративному проектуванні, певною мірою, є творами «нон-фініто», «можливими сюжетами».

У цьому контексті важливим світоглядним висновком синергетики є теза про те, що як у людства в цілому, так і у кожної окремої людини існує безліч доль. Синергетика проголошує відкритість майбутнього, множинність перспектив, здатність світу творити інновації, зумовлені тим, що випадковість, внутрішня спонтанність, «нічим не детерміноване відхилення» ніколи не можуть бути усунуті, тому що лежать у самій основі буття: народження нового можливе лише у світі, наповненому випадковостями.

У людини, насамперед, є мрії, задуми, плани – це передбачуване й бажане майбутнє. Усвідомлення множинності шляхів розвитку, наявності альтернатив прямо пов'язане з усвідомленням можливостей особистості в процесі самопроектування. Так, на думку І. Валлерстайна, «ми були б мудрішими, якби формулювали наші цілі у світлі постійної невизначеності та розглядали цю невизначеність не як наше лихо і тимчасову сліпоту, а як приголомшливу можливість для уяви, творчості, пошуку. Множинність стає не потуранням для слабкого або неука, а рогом достатку зробити світ краще» [4, 326].

Важливо зазначити, що в процесі самопроектування завдання зводиться не до утилізації, а потенціювання, множення смислових можливостей особистості. «Я-текст» зароджується і вибудовується не тільки в результаті послідовних актуалізацій початкового задуму, скільки в процесі множення задумів, їхніх поєднань, сполучень, переплетень, взаємних проникнень у одному тексті, який у результаті здобуває багатшаровість, багатомірність і багатосмисловість, призводячи всі знаки в стан «найбільшої значущості» (М. Н. Епштейн).

При цьому на рівні композиції потенціювання «Я-тексту» реалізується через гру можливостей у кожному новому сюжетному елементі, здатному не тільки змінювати можливість майбутніх подій, але й виявляти потенційність подій минулого, які могли б мати інший смисл і викликати інші наслідки, ніж передбачалось раніше. Яскравим прикладом того, як

ліричний герой може рухатись усіма можливими шляхами, обираючи «всі одночасно», є твір Х. Л. Борхеса «Сад розбіжних стежинок». «Він творить різні майбутні часи, які, у свою чергу, множаться й розгалужуються (...). Реалізуються всі (...) варіанти, і кожний з них дає початок новим розвилкам» [2]. За такого бачення світу нереалізоване співіснує одночасно з реалізованим, постійно взаємодіючи з ним, невиявлене має тенденцію проявлятися, а віртуальне має таку ж силу, що і реальність.

Отже, життєвий шлях людини, що артикулюється як проєкт і, одночасно, як процес втілення цього проєкту, може розглядатись як особливий вид тексту, конструювання якого пов'язано з проходженням певних етапів. Так, зіткнення проєкту твору з невідповідністю життєвого матеріалу, у якому він повинен бути втіленим, створює різні сюжетні ходи та перипетії, надаючи сюжетному розвитку напруженість і драматизм. Поступово при породженні особистісного тексту відбувається розвиток сюжету, зумовлений рухами і трансформаціями смислових полів особистості, і втілення його в тому матеріалі, який актуалізується в реальному житті.

Отже, нарратив відіграє значну роль у процесі самопроєктування, уможливаючи трансформацію

неупорядкованих життєвих подій у певну послідовність, вибудовану відповідно до загальної життєвої концепції особистості. У межах нарративних практик самопроєктування особистості проєкт розглядається як сюжет можливої історії. «Я-тексти» особистості конструюються на основі культурних нарративів та втілених у них соціокультурних проєктів. На основі такого «Я-тексту» вибудовується бажаний «текст-проєкт себе майбутнього», в якому відображаються мрії, наміри, сподівання, цілі, плани особистості щодо свого життя та певні уявлення про себе як людину, що може втілити ці задуми у власному життєвому проєкті. Трансформація «Я-тексту» відбувається на основі процесів інтерпретації та реінтерпретації особистого і соціокультурного досвіду та стає підґрунтям для вибудовування власного життєвого й особистісного проєктів. До основних механізмів його формування можна віднести особистісну, зокрема екзистенційну рефлексію.

Перспективи подальшого дослідження проблеми ми пов'язуємо з розробкою нарративних технологій самопроєктування, оволодіння якими може стати важливим ресурсом життєздійснення у процесі становлення зрілої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Совет. энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Борхес Х. Л. Сад расходящихся тропок [Электронный ресурс] / Х. Л. Борхес ; пер. Б. Дубина // Собрание сочинений в 4-х т. – М.: Амфора, 2011. – Т. 2. – 848 с. – Режим доступа: <http://lib.ru/BORHES/sad.txt>.
3. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Философские работы. Ч. 1. / Сост., вступ. статья, примеч. М. С. Козловой; пер. с нем. М. С. Козловой, Ю. А. Асева. – М.: «Гнозис», 1994. – С. 75-319.
4. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: социология XXI века / И. Валлерстайн; пер. с англ.; под ред. Б. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – 368 с.
5. Гуцол С.Ю. Мифопорождение как объект психологической рефлексии / С. Ю. Гуцол. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 340 с.
6. Знаков В. В. Тезаурусное и нарративное понимание событий как проблема психологии человеческого бытия / В. В. Знаков // Методология и история психологии. Психология человеческого бытия. – 2010. – Т. 5. – Вып. 3. – С. 105-119.
7. Леонтьев Д. А. Лабиринт идентичностей: не человек для идентичности, а идентичность для человека / Д. А. Леонтьев // Философские науки. – 2009. – № 10. – С. 5-10.
8. Лотман Ю. М. Избранные статьи / Ю. М. Лотман. – Т. 1. – Статьи по семиотике и типологии культуры. – Таллинн: Изд-во Тартус. ун-та, 1992. – 497 с.
9. Оноприенко В. И. Нарратив как стратегия и практика постмодернистского обновления методологии социогуманитарного знания / В. И. Оноприенко // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. – 2010. – № 1. – С. 22-25.
10. Прието А. Из книги «Морфология романа» / А. Прието // Семиотика: антология / сост. Ю. С. Степанов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академ. Проект; Екатеринбург: Делов. кн., 2001. – 702 с.
11. Проблемы психологической герменевтики / Под ред. Н. В. Чепелевой. – К.: Изд-во Национального педагогического ун-та им. Н. П. Драгоманова, 2009. – 382 с.
12. Розин В. М. Можем ли мы проектировать сами себя? / В. М. Розин // Философские науки. – 2009. – № 12. – С. 8-26.
13. Самопроєктування особистості у дискурсивному просторі: монографія [Електронний ресурс] / Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, О. В. Зазимко, С. Ю. Гуцол [та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. – К.: Педагогічна думка, 2016. – [232 с.] – С. 6. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/>.
14. Сапогова Е. Е. «Римейки жизни»: конструирование автобиографического автонарратива / Е. Е. Сапогова // Известия ТулГУ. Серия «Психология». 2005. – Вып. 5. – Ч. I. – С. 200-228.
15. Сериков А. Е. Типичные сюжетные схемы в повествованиях и в жизни / А. Е. Сериков // Вестник Самарской Гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология» – 2009. – № 2 (6). – С. 60-84.

16. Славутин Е. И. К вопросу о профетической структуре художественного текста / Е. И. Славутин, В. И. Пимонов // Вестник Литературного института им. А. М. Горького. – 2013. – № 1. – С. 37-44.

17. Смутьсон М. Л. Місце самопроєктування у проєктній парадигмі / М. Л. Смутьсон // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Т. II. Психологічна герменевтика. – Вип. 8. – С. 16-29.

18. Титаренко Т. М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності : монографія / Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К. : Міленіум, 2014. – 206 с.

19. Тульчинский Г. Л. Автопроективность личности / Г. Л. Тульчинский // Философские науки. – 2009. – № 11. – С. 137-139.

REFERENCES

1. Arutyunova, N.D. (1990). Diskurs [Discourse]. *Lingvisticheskii entsiklopedicheskii slovar – Linguistic encyclopedic dictionary* (pp. 136-137). Moscow: Sovet. entsiklopediya [in Russian].

2. Borkhes, Kh.L. (2011). Sad raskhodyashchikhysya tropok [The Garden of Forking Paths]. *Sobraniye sochineniy – Collection of works*. (Vols. 2). Moscow: Amfora. Retrieved from: <http://lib.ru/BORHES/sad.txt> [in Russian].

3. Vitgenshteyn, L. (1994). Filosofskie issledovaniya [Philosophical investigations]. *Filosofskie raboty – Philosophic works* (Vols. 1). (pp.75-319). Moscow: Gnozis. [in Russian].

4. Vallerstayn, I. (2003). *Konets znakomogo mira: sotsiologiya XXI veka [End of the familiar world: the sociology of the XXI century]*. Moscow: Logos [in Russian].

5. Gutsol, S.Yu. (2014). *Mifoporozhdenie kak obekt psikhologicheskoy refleksii [Myth-building as an object of psychological reflection]*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Russian].

6. Znakov, V.V. (2010). Tezaurusnoe i narrativnoe ponimanie sobytiy kak problema psikhologii chelovecheskogo bytiya [Thesaurus and narrative understanding of events as a problem of human existence psychology]. *Metodologiya i istoriya psikhologii. Psikhologiya chelovecheskogo bytiya – Methodology and history of psychology. Psychology of human being*, 5(3), 105-119 [in Russian].

7. Leontev, D.A. (2009). Labirint identichnostey: ne chelovek dlya identichnosti, a identichnost dlya cheloveka [Labyrinth of identities: not a man for the identity and the identity for a man]. *Filosofskie nauki – Philosophical sciences*, 10, 5-10 [in Russian].

8. Lotman, Yu.M. (1992). Izbrannye stati [Selected articles]. *Stati po semiotike i tipologii kultury – Articles in*

20. Фридман Дж. Конструирование иных реальностей. История и рассказы как терапия / Дж. Фридман, Дж. Комбс. – М. : Класс, 2001. – 362 с.

21. Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник самопроєктування особистості / Н. В. Чепелева // Педагогіка і психологія. Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – № 9/СХХУІ. – 2014. – С. 22-25.

22. Щукина М. А. Направления исследований саморазвития в современной зарубежной психологии / М. А. Щукина // Вопросы психологии. – 2014. – № 4. – С. 94-106.

23. Booker Ch. *The Seven Basic Plots: Why We Tell Stories* / Ch. Booker. – NY : Continuum, 2005. – 728 p.

24. Carr D. *Time, Narrative and History* / D. Carr. – Bloomington ; Indianapolis : Indiana University Press, 1991. – 189 p.

semiotics and culture typology (Vols. 1). Tallinn: Izd-vo Tartus. un-ta [in Russian].

9. Onoprienko, V.I. (2010). Narrativ kak strategiya i praktika postmodernistskogo obnoveniya metodologii sotsiogumanitarnogo znaniya [Narrative as a strategy and practice of postmodern updating of the methodology of socio-humanitarian knowledge]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofiiia. Kulturolohiia – Bulletin of aviation university. Philosophy. Culture studies*, 1, 22-25. [in Russian].

10. Prieto, A. (2001). Iz knigi «Morfologiya romana» [From the book «The morphology of the novel»]. *Semiotika: antologiya – Semiotics: anthology*. Moscow: Akadem. Proyeckt; Yekaterinburg: Delov. kn. [in Russian].

11. Chepeleva, N.V. (Eds.) (2009). *Problemy psikhologicheskoy germeneyvtiki [Problems of psychological hermeneutics]*. Kyiv: Izd-vo Natsionalnogo pedagogicheskogo un-ta im. N. P. Dragomanova [in Russian].

12. Rozin, V.M. (2009). Mozhem li my proektirovat sami sebya? [Can we design ourselves?]. *Filosofskie nauki – Philosophic sciences*, 12, 8-26. [in Russian].

13. Chepelieva, N.V., Smulson, M.L., Zazymko, O.V., Hutsol, S.Yu. at al. (2016). *Samoproektuvannia osobystosti u dyskursyvnomu prostori: monohrafiia [Self-designing of personality in the discursive space: monograph]*. Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

14. Sapogova, E.E. (2005). «Rimeyki zhizni»: konstruirovaniye avtobiograficheskogo avtonarrativa [«Remakes of life»: the construction of autobiographical narrative]. *Izvestiya TulGU. Seriya «Psikhologiya» - News of Tyl State University “Psychology”*, 5 (1), 200-228 [in Russian].

15. Serikov, A.E. (2009). Tipichnyye syuzhetnyye skhemy v povestvovaniyakh i v zhizni [Typical plot scheme in narratives and life]. *Vestnik Samarskoy Gumanitarnoy akademii. Seriya Filosofiya. Filologiya – Bulletin of Samara Humanitarian Academy. Philosophy. Philology*, 2 (6), 60-84 [in Russian].

16. Slavutin, E.I. & Pimenov, V.I. (2013). K voprosu o profeticheskoy strukture khudozhestvennogo teksta [On the question of prophetic structure of the art text]. *Vestnik Literaturnogo instituta im. A. M. Gorkogo – Bulletin of A. Gorkiy Literary Institute*, 1, 37-44 [in Russian].

17. Smulson, M.L. (2014). Mistse samoproektuvannya u proektnii paradyhmi [Place of self-designing in the design paradigm]. *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy – Relevant issues of psychology: collection of scientific works*, 8, 16-29. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

18. Tytarenko, T.M., Kochubeinyk, O.M. & Cheremnykh, K.O. (2014). *Psykholohichni praktyky konstruyuvannya zhyttya v umovakh postmodernoyi sotsialnosti: monohrafiia [The psychological practice of designing life in postmodern sociality: monograph]*. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian].

19. Tulchinskiy, G.L. (2009). Avtoproektivnost lichnosti [Self-designing of personality]. *Filosofskie nauki – Philosophic sciences*, 11, 137-139 [in Russian].

20. Fridman, Dzh. & Kombs, Dzh. (2001). *Konstruirovaniye inykh realnostey. Istoriya i rasskazy kak terapiya [Construction of other realities. The history and stories as therapy]*. Moscow: Klass [in Russian].

21. Chepelieva, N.V. (2014). Rozuminnia ta interpretatsiia zhyttievoho dosvidu yak chynnyk samoproektuvannya osobystosti [Understanding and interpretation of the experience of life as a factor self-designing of personality]. *Nauka i osvita: naukovopraktychnyi zhurnal Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho – Science and education: academic journal of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*, 9/CXXVI, 22-25 [in Ukrainian].

22. Shchukina, M.A. (2014). Napravleniya issledovaniy samorazvitiya v sovremennoy zarubezhnoy psikhologii [Research areas of self-development in modern foreign psychology]. *Voprosy psikhologii – Psychological issues*, 4, 94-106 [in Russian].

23. Booker, Ch. (2005). *The Seven Basic Plots: Why We Tell Stories*. NY: Continuum [in English].

24. Carr, D. (1991). *Time, Narrative and History*. Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press [in English].

Светлана Юрьевна Гуцол,

*доктор психологических наук, доцент кафедры психологии и педагогики,
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»,
проспект Победы, 37, г. Киев, Украина*

НАРРАТИВ КАК ВЕДУЩАЯ ДИСКУРСИВНАЯ ПРАКТИКА САМОПРОЕКТИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

На сегодняшний день, в эпоху «неизвлеченного смысла», перед психологической наукой остро встает проблема социальной и личностной идентичности, а, в связи с этим, и проблема разработки практик и технологий самопроектирования личности. Актуальность приобретает внедрение нарративных практик, которые ставят задачу преобразования концептов в технологии конструирования социальности, осмысливаются как процессы выстраивания идеальных планов деятельности и коммуникации, конструирование знаково-символических систем, которые опосредствуют взаимодействие человека с социальной реальностью в процессе интеграции отдельных составляющих личностного и социокультурного опыта. Цель статьи состоит в обосновании нарративной практики как ведущей дискурсивной практики самопроектирования личности. Методы исследования: междисциплинарный анализ и синтез философской, психологической, социологической, культурологической, лингвистической литературы по проблеме исследования; сравнение, систематизация, обобщение, построение аналогий, интерпретация при исследовании особенностей нарратива как фактора самопроектирования личности. Обращение к герменевтической парадигме, позволяющей рассматривать воспроизводство социокультурного опыта через взаимодействие с текстами культуры, дает возможность рассматривать нарратив в качестве перспективного методологического инструментария, позволяющего моделировать взаимодействие семиотических и коммуникативных механизмов в процессе самопроектирования личности. В отличие от традиционного проектирования, процесс самопроектирования не может предполагать наличие наперед заданного жестко зафиксированного результата-исхода. Тексты, порождаемые личностью при нарративном проектировании, в определенном смысле являются произведениями «нон-финито», «возможными историями». Человек встречается с прообразом будущего в возможностях, которые доступны ему в актуальном состоянии. Возможности оказывают принципиально большее влияние на поступки и состояния человека, чем действительность. В контексте нарративного самопроектирования проект рассматривается как сюжет возможной истории, в построении которого важную роль играют базовые сюжеты («бродячие сюжеты», «вечные типы», лейтмотивы, «вечные образы» и пр.) миро-

вой литературы. Эти сюжеты имеют чрезвычайно важное значение для человека при решении задач на «Я потенциальное», в процессе которого личность выводит себя за границы имеющегося смыслового поля, тем самым порождая возможность трансформации «Я-текста». Эта трансформация происходит на основе процессов понимания и интерпретации социального и личного опыта и становится основой для выстраивания личностного проекта. К основным механизмам его формирования можно отнести личностную, в частности, экзистенциальную рефлексию.

Ключевые слова: нарратив, дискурсивная практика, самопроектирование, «Я-текст», проект, сюжет.

Svitlana Hutsol,

*Doctor of Psychology, associate professor, Department of Psychology and Pedagogy,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
37, Peremohy Avenue, Kyiv, Ukraine*

NARRATIVE AS A PRINCIPAL DISCURSIVE TOOL OF PERSONALITY'S SELF-DESIGNING

Today, in the era of "non-extracted sense", psychological science faces the issue of social and personal identity, and in this regard, the issue of development of applications and technologies of personality's self-designing. We experience growing relevance of implementation of narrative applications, which aim to transform concepts into technologies of sociality designing and are conceptualised as processes of building perfect plans of activity and communication, construction of sign/symbol systems, which mediate human interaction with social reality in the process of integration of separate individual components of personal and socio-cultural experience. The aim of the article is to justify application of the narrative as a principle discursive practice of personality's self-designing. Research methods: interdisciplinary analysis and synthesis of philosophical, psychological, sociological, cultural, linguistic literature on the issue of the study; comparison, systematisation, generalisation, analogies construction, interpretation while studying the features of the narrative as a factor of personality's self-designing. Referring to hermeneutic paradigm which helps to consider the reproduction of social and cultural experience through interaction with cultural texts, makes it possible to consider the narrative as a promising methodological tool that contributes to modelling the interaction of semiotic and communicative mechanisms in the process of personality's self-designing. Unlike traditional designing, self-designing process cannot involve a rigidly predefined result/outcome. The texts generated by a personality during narrative designing process are works of "non-finito", "possible stories" in a way. A person meets a prototype of the future in possibilities, which are available to him/her in an actual condition. Possibilities have considerably greater influence on the behaviour and condition of a man than reality. In the context of narrative self-designing, a project is considered as a plot of a possible story, which is constructed by basic plots of the world literature ("migratory plots", "eternal types", leitmotifs, "eternal images", etc.). These plots are extremely important for a person to solve problems on "potential self", when a personality takes him-/herself beyond the existing semantic field, thereby creating the possibility of transformation of "self-text". This transformation takes place through processes of understanding and interpretation of social and personal experience and becomes the basis for constructing a personal project. Individual and in particular existential reflection can be regarded as one of the main mechanisms of the formation of personality's project.

Keywords: narrative, discursive practice, self-designing, "self-text", project, plot.

Подано до редакції 11.11.2016